

36. Székely János: *Nagy István régebbi novelláiról*. Utunk 1957. 45., 46.
 37. Jancsó Elemér: *Ady és a hazai magyar irodalom kialakulása*. Utunk 1957. 48., 49.
 38. Katona Szabó István: *Nyíró József írói útja*. Utunk 1957. 50., 51.
 39. Varró János: *Kós Károly, a szépíró*. Kismonográfia. Dacia Könyvkiadó, Kvár, 1973.
 40. Varró János: *A megalkuvás és jobbratulódás gyökerei*. Utunk 1957. 36.
 41. Vö.: Szabó Gyula: I. m. I. h.
 42. Vö.: Szabó Gyula: *Képek a kutyaszoritóból. II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001. 130–131.
 43. Vö.: Dávid Gyula: I. m. 306.
 44. Dávid Gyula: *Írók és irodalom Erdélyben 1956-ban*. Székelyföld, 2006. 10. 295–308.
 45. Dávid Gyula: *1956 Erdélyben*. Politikai elítéltek életrajzi adataira 1956–1965. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2006.
 46. Láng Gusztáv: *Földes László öröksége*. In: Földes László: *Elvek és viták*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1983. 21–22. Idézi Szabó Gyula in: *Képek... II.* 320.
 47. Hajdu Győző: *Árbc tövében árnyék a mérce*. Igaz Szó, 1958. 7. 18–39.
 48. Szabó Gyula: I. m. 311–312.
 49. Vö.: Szabó Gyula: I. m. 210–212.
 50. Vö.: Szabó Gyula: I. m. 323–324.
 51. Balázs Imre József: *Az egész korszakot idézőjelbe kellene tenni*. Beszélgetés Szabó Gyulával. Korunk 2005. 2.

PETELEI KOLOZSVÁRJA

■ Százhatvan éve, 1852. szeptember 13-án született Marosvásárhelyen Petelei István. Valahogyan úgy jártunk vele, mint az ünneplőruhával. Csak akkor vesszük elő, amikor az ünnep közeleg. Munkásságának, alkotásainak értékelése az évek folyamán fel-felendül, számos visszaemlékezés, olykor jelentős kutatás részserdeményeként beszélünk róla, idézzük fel emlékét. Miért csupán nagyobb időtávlatokban születik meg egy-egy újrakiadás műveiből, egy-egy kritika, recenzió? És miért csak a szépíróra irányul ilyenkor a figyelem? Az újságíró Petelei alakja miért marad még mindig háttérben? Már Gyalui Farkas is szóvá tette, hogy álnevek mögött, sőt gyakran név nélkül is publikált a kolozsvári lapokban.¹ Ezek azonosítása és feloldása azóta sem történt meg.

Örvendetes, hogy a százötvenedik évfordulón már megtört a jég: Piski Emese a színbírálatok szerzőjére irányította a figyelmet.² A múlt évben jelent meg *Petelei István és az irodalom sajtóközege* című szintézis, amelyben Török Zsuzsa a szépírói szövegek sajtóterét vizsgálja.³ Az idei évforduló jó alkalom arra, hogy felidézünk sajtótörténeti érdemeit is.

Petelei Kolozsvárja

■ A *Kolozsvár* című napilap 1886. december 24-én jelent meg a *Kolozsvári Közlöny* és a *Magyar Polgár* egyesülése nyomán.⁴ Petelei a *Közlöny* segédszerkesztője volt, amikor megbízták az új lap szerkesztésével. Örömmel fogadta a felkérést, de borulátása, fá-

radtsága gyakran erőt vett rajta. 1886. december 22-én – a lap indulásának idején – keltezett levelében így fogalmazza meg vágyait: „Ha te tudnád, Ödön, mennyivel több az akaratom jó lapot csinálni, mint a módhoz való kilátásom. Viszem a munkámat is, a vagyonomat is. De csak lesz valami!”⁵ Petelei öt évet tölt a *Kolozsvárnál*, majd 1890 decemberében „aploplexia, agyszéllhűdés”⁶ miatt megszakítja munkáját. Később visszatér dolgozni, de ismét rosszul lesz, míg végül Remeteszegre húzódik vissza pihenni feleségével. Ekkor végleg elhagyja az újságírói pályát. Márki Sándor a *Pásztortűz* hasábjain kiemeli, hogy 1888 után átköltözik a Majális utcába, új villájába. Ebben az időben már változások történnek: „Egy idő óta igen ideges volt, keveset mozgott, nagyon sokat dolgozott, s hevítő italokkal akarta munkaerejét fokozni.”⁷ A megfeszített munka végül súlyos következményekkel járt, 1891-ben már igen kevés szöveggel jelentkezik a *Kolozsvárban*, szerkesztői üzenetei egyre ritkábbak, és csupán tárcanovellái jelennek meg. A napi közéleti és politikai kérdések már nem foglalkoztatják. Gyalui így foglalja össze Petelei szerkesztői éveit: „A publicisztika és szerkesztői munka nagyon fáradtságos volt. 1887-ben a király látogatása Kolozsvárt, 1889-ben a véderővita izgalmai és Rudolf trónörökös halála, mindenik csak egy-egy nagyobb hulláma az eseményeknek, de mennyi fáradtság, gond, izgalom járt az ő lelkiismeretes, becsületes munkájával, melytől még pártérdékből is mindig távol ál-

lott a gyűlölködés, a személyek támadása. Nem is akarta, hogy lapja csupán pártlap legyen, hanem erdélyi lap. Ezt nyíltan meg is írta, de még inkább tényleg megcselekedte.¹⁰ Legtöbbet gyógyfürdőkön pihen, majd otkötbertől hivatalosan is távozik a laptól.

A szakirodalom a betegséget tekinti Petelei távozása okának. Viszont ezt a tényt kissé elbizonytalanítja Gyalui Farkas azon állítása, hogy Petelei a párt felszólítására távozott: „Az ilyen cselszövény rendszeren visszafelé sül el, és ritkán tesz rosszat annak, aki ellen elég izléstelenül ez esetben a párt is cselekedett. Az új szerkesztő – egy Aradról idehozott öreg pártpublicista – Hindy Árpád lett. Ennek halála után hiába állították vissza a boldogult *Magyar Polgárt*, majd ez végérvényesen kimúlván, a *Nemzeti Hírlapot* létesítették, Petelei nagyszerű szerkesztői egyénisége és kivált az ő írói kvalitásai nélkül a párt valamennyi lapja siralmas véget ért.”¹¹

Némi elfogultság olvasható ki Gyalui sorából, hiszen az igazolható, hogy a *Kolozsvár* Petelei távozásával rövid ideig egyhangúvá válik, viszont azt sem felejthetjük el, hogy Hindy Árpád szerkesztése alatt a lap még hét évig fennál, és nem kis sikernek örvend a kolozsvári közéletben. Petelei távozásának oka végérvényesen nem tisztázódott, elképzelhető, hogy mindkét ok közrejátszott a távozáskor. Sem levelezéséből, sem hátramaradt jegyzetfüzeteiben nem találunk erre a tényre vonatkozó utalást.

Petelei bírálatai

■ Az öt év alatt Peteleinek számos novellája és cikke jelent meg a *Kolozsvárban*.¹⁰ Írásai mind tematikai változatosságuk, mind műfaji sajátosságai alapján ma is figyelmet keltenek. A Memorandum-per idején élénken foglalkozik a nemzeti kérdéssel. A társadalmi problémák is állandó témái voltak: szól az úrhatnámosság ellen, a munkásosztály mellett. Ugyanakkor a nemesség eltűnését fájjalja, a polgárisodott társadalom terjeszkedését jelölve meg e probléma okaként. A század második felében alakuló irodalmi és kulturális egyletek helyzetét is témává avatja, javaslatokat fogalmaz meg hatékonyabb működésük érdekében. Mint szírireferens több cikkében is foglalkozik a színház biztonsági kérdéseivel, éles kritikái nem kímélik sem a színészt, sem az aktuális darabot. Szóvá teszi, hogy Kolozsváron fel kellene állítani egy bírálóbizottságot, amely az egyes darabok minőségét és aktualitását

mélné fel. Petelei nevéhez fűződik a Szent Mihály-templom körüli épületek eltávolításának, a színház modernizációjának szorgalmazása. Sürgeti a Székelyföld oktatásügyi, kereskedelmi kérdéseinek megoldását, szakiskolák létesítését, üdülőhelyek kiépítését.¹¹ Beszámol a Mátvás szülőházára helyezett emléktábla alkalmából szervezett ünnepségről.¹² Maradandó képet hagy az utókorra az idős Brassai Sámuelről.¹³

Petelei és a nemzetiségek

■ Habár az 1868-as nemzetiségi törvények igen liberálisnak mondhatók, a nemzetiségek felháborodással fogadták, hogy a törvényhozás figyelmen kívül hagyja külön szerveződő politikai identitásukat. Petelei is állást foglalt ezekben a kérdésekben. Több cikkben foglalkozik a cigányok, a szászok, az erdélyi románok ügyével. Visszasírja a régi idők cigányait, akik „nem konkra lesők” s nem pénzahajászó zenészek voltak.¹⁴ Szóvá teszi, hogy a kiegyezés után a románok elvesztették azt a reményüket, hogy idővel megerősödjenek és hatalomra jusson Erdélyben a román társadalom. Kezdetben passzív ellenállást tanúsítottak, később egyre türelmetlenebbeké és ellenségesebbeké váltak. Minek következtében elodázhatatlanná vált a szórványmagysárg védelme. Annál is inkább, mivel az 1888-ban megszületett erdélyi román lap, a *Tribuna* folyamatosan szította a nemzeti ellenségeskedést. A sajtóbeli torzalkodások nyomán rohamosan emelkedett a sajtóperek száma is, amiként erről a *Kolozsvár* is részletesen beszámol. A lázító hangú kisebbségi román sajtó és a békítő szavú többségi magyar sajtó konfrontációja különösen a Memorandum-per során válik szembetűnővé.¹⁵ A *Kolozsvár* 1888 júniusában például így szólítja meg olvasóit: „Nemzetiségünk egy-egy órállomása minden magyar lap ez országban. És oly idők járnak felettünk, hogy minél több órállomásra vagyunk szükség. Oltalmazni, ami a miénk, nem engedni egyetlen ízet is elveszni a nemzettestből, ám gonddal, jóindulattal lenni a többi velünk élők jogai iránt, hogy a feltépett sebeket gyógyítsuk s emulasztani segítsük.”¹⁶ Szeptemberben már így kellett a lapnak állást foglalnia: „Nemzetiségi viszonyainkon segíteni kell. Munka foly ellenünk a falvakban és városokban. Sem elég ébereknék, sem elég erőseknek nem mutatkoztunk arra, hogy megóvjuk, ami a miénk. Minduntalan fel mer támadni egy senki, hogy valaki legyen a miellenünk intézett harapás árán. Kibékülésre nyújtott jobbunkat nem

veszik észre. Az ő javukért tett igyekezetünket gyűlölködéssel köszönik meg.¹⁷

A lap 1890-ben a szász kérdésben előrehaladást észlel, de a román kérdést még mindig megoldatlannak látja. Folyamatosan a „jó szándékú kéz nyújtását” hangoztatja, viszont az éles viták gerjesztését a *Tribuna* nem hagyja alább, amelyre a többségi lapok is erőszakosan válaszolnak. Petelei *n* szignó alatt ír cikket 1888-ban, amelyben a *Tribuna* című lap lázításait foglalja össze. A szöveg arról szól, hogy azt a magyart, aki egy román falun, vidéken végigmegy, a románok (akik a *Tribunát* olvassák) a következőképpen ítélik meg: „Ő engem a román vérre szomjúhozónak tart. Arra tanítja az újságja, hogy nekem egyéb vágyam sincs az ő rab-ságban tartásán kívül.”¹⁸ Majd áprilisban, a Slavici-féle sajtóper kapcsán *Ma* címmel ír cikket, amelyben ismét hangsúlyozza, hogy a gyűlölködést a románok kezdeményezik, és lapjaikban is ezt terjesztik. Slavici társasága alig száz fő, mégis nagy tömegeket mozgat. A cikk azt állítja, a buta tömegeket meg lehet nyerni bármilyen ügy érdekében, őket azzal nyerték meg a vezetők, hogy elhittették velük, hogy „[...] nézd, ha nem volna a magyar, többed lenne, mint amid van”.¹⁹ Majd erőteljes hangnemet üt meg, és cikkét e sorokkal zárja: „Itt ma egy az úr. Az egységes magyar állam. Aki ellene tesz – ártalmatlanná kell tenni.”²⁰ Ez az erőteljes hang szólal meg a *Kolozsvár* hasábjain május 2-án is. Habár a cikk név nélkül jelenik meg, de gyanítható, hogy ez is Petelei írása, mivel a címe kötődik a korábbi Petelei-szöveghez (*Ma és holnap*). Ebben a cikkíró már így ér-

vel: „És ha nem kell a testvéri békére nyújtott jobbunk, hát ököllé kell szorítani azt a jobbot.”²¹ Azzal érvel: „Mi nem fogunk se szóban, se tettben emlékezni a gyűlölségre, melyet ellenünk szítottak, ha leteszik azt az öngyilkos fegyvert, melyet most forgatnak [...] Béke kell nekünk mindenen. Ezt jó lesz idején figyelembe venniük a nemzetiségi túlzóknak.”²²

Petelei azzal vádolja a mezőszégi pópákat: úgy élnek, mint a parasztok, házaik mocskosak és rendezetlenek.²³ Ugyanakkor a román népet csak gyűlölködésre nevelik. Sőt azt is kimondja, hogy a román lapoknak ők a szószólói. Állítja, hogy ezek a pópák semmiféle intelligenciával nem rendelkeznek, és mégis ők irányítják a tömegeket. Nagy felháborodást keltenek a cikkek, erről számol be az 1888. június 2-án megjelenő írás *Még egyszer a pópák* címmel, amelyben a Szatmár megyeiek sérelmét is leírja, hogy a *Kolozsvár* megsértette a román nép vallását és egyházát is. Ugyanebben a cikkben Petelei kifejti, hogy ők csupán a tényeket sorolták fel, és számos levelet kapott a lap a pópák nem megfelelő tevékenységéről. És végül a cikkeknek csupán segítő szándékát hangsúlyozza, amellyel az a céljuk, hogy a románoknak segítséget nyújtsanak, hogy orvosolják a problémákat.

Ezen írásai eddig nem kerültek felszínre, ez a tematika, ez a Petelei-kép elrejtőzött a nyilvánosság elől. Pedig érdemes lenne felfedni ezt az arcot is, és azokat is, amelyeket még a kolozsvári publicisztikája rejteget.

Péter Edit

■ JEGYZETEK

1. Gyalui Farkas: *Petelei küldetése* (Különnyomat a Páosztortűz 1935. évi 10–11. számából). Kvár, 1935.
2. Piski Emese: *Petelei István, a színireferens*. In: Egyed Emese (szerk.): *Néző, játékos, olvasó*. Dráma- és színháztörténeti tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2004. 282–343.
3. Lásd bővebben Török Zsuzsa: *Petelei István és az irodalom sajtóközege*. Ráció Kiadó, Bp., 2011.
4. A Magyar Polgárt K. Papp Miklós 1881-ig szerkeszti, majd számos szerkesztő kezén megy át a politikai napilap.
5. Bisztray Gyula (s.a.r.): *Petelei István irodalmi levelezése*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1980. 132.
6. Bővebben lásd Gyalui Farkas: *Petelei Istvánról*. Nyomtatott Ajtai L. Albert Könyvnyomdájában, Kvár, 1919.
7. Márki Sándor: *Emlékezés Petelei Istvánra*. Páosztortűz, 1924. II. 15. 142–145.
8. Gyalui: *Petelei Istvánról*. 31.
9. *Uo.*
10. Peteleinél a szépirodalmi és publicisztikai írások nem különülnek el élesen egymástól minden esetben. Novellái, regényrészletei leginkább tárcában jelennek meg, de számos olyan szövege is van, amely közéleti, politikai rovatban lát napvilágot, mégis irodalmi jellegű. Az öt évfolyam mentén igyekeztem elkülöníteni írásait, 30 cikke, 66 novellája, irodalmi jellegű szövege és karcolata, valamint öt színbíráta jelenik meg a *Kolozsvárban*. Mindebből 16 saját neve alatt, a többi 81 álnévvel (Szunyog, Sz-g, -n., -g.), és három szöveg név nélkül. Ezekről állapítható meg teljes biztonsággal, hogy Petelei-szövegek. Ezenkívül külön csoportot alkotnak szerkesztői üzenetei, amelyek az 1887-es és 1891-es évfolyamban jelennek meg, ezek száma 18.
11. -n: *Üdülőhelyek*. Kolozsvár 1890. július. 18.
12. Sz-g: *Az ünnepélyek után*. Kolozsvár 1889. szeptember. 4.
13. Sz-g: *Brassai Sámuel I.* Kolozsvár 1890. május 7. *Uő: Brassai Sámuel II.* 1890. május 7.
14. Szunyog: *Ismét cigánykodás*. Kolozsvár 1888. január 12.

15. Bővebben lásd *Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1993.
16. *Előfizetési felhívás*. Kolozsvár 1888. június 20.
17. n.n.: *Az erdélyi részekben*. Kolozsvár 1888. szeptember 25.
18. -n: *A verdikt*. Kolozsvár 1888. március 24.
19. -n: *Ma*. Kolozsvár 1888. április 26.
20. Uo.
21. n.n.: „*Ma*” és „*holnap*”. Kolozsvár 1888. május 2.
22. Uo.
23. -n: *A pópák*. Kolozsvár 1888. május 3.

